

A VALLÁSGYAKORLÁS SZEREPE A REINTEGRÁCIÓS TEVÉKENYSÉGBEN – A BÖRTÖNLELKÉSZEK HELYZETE A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZETBEN

*The role of practice of religion in reintegration –
Prison chaplains in the prison service*

Tanulmányomban a börtönlelkészek reintegrációs célokban való együttműködése és annak fejlesztési lehetőségei kerülnek bemutatásra. A hittudományok bizonyos tekintetben másként közelítenek ugyan az ember valóságához, mint a pszichológia, a pedagógia, a társadalomtudományok vagy éppen a jog, mégis mindegyiknek fontos kérdése: változhat-e az ember az általános értékek szerinti jó irányba? Korábbi kutatási eredményeimet felhasználva, további szakirodalmi források bevonásával és egy kérdőíves vizsgálat eredményeinek közlésével kerestem a választ a fenti kérdésre. Megállapítottam, hogy a börtönlelkészek működése átfedést mutat a reintegrációs célokkal. Néhány finomhangolás elvégzése mellett a börtönlelkészi munka feltételei adottak az együttműködésre.

Kulcsszavak: börtönlelkész, állam és egyház, együttműködési keretek, reintegrációs célok, fogvatartási és visszaesési kockázatok csökkentése

This study shall present the role of prison chaplains in reintegration goals and means of improvement. Although the approach of theology to the human existence slightly differs from the approach of psychology, pedagogy, social studies, and law, they share one common question: whether a human being can change in a positive way with respect to common values. Answers to the above questions are based on my previous research, data from literature, and the results of a survey. I have concluded that the operation of prison chaplains overlaps with reintegration goals. With a few adjustments, their work would support the course of reintegration.

Keywords: prison chaplain, state and church, frameworks for cooperation, reintegration goals, reducing risks of imprisonment and recidivism

Bevezetés

Már teológiai tanulmányaim elkezdésére is az a meggyőződés indított, hogy az ember számára lehetséges a változás. A hittudományok bizonyos tekintetben másként közelítenek ugyan az ember valóságához, mint a pszichológia, a pedagógia, a társadalomtudományok vagy éppen a jog, mégis mindegyiknek fontos kérdése: változhat-e az ember az általános értékek szerinti jó irányba? A teológiai szempontrendszerek szerteágazó válaszokat adnak erre a kérdésre, viszont ma már egyik válasz sem kommunikálható megfelelően más tudományterületek eszköztára nélkül.

A teológiai tanulmányaim befejezését követően lelkészként helyezkedtem el, dolgoztam a fővárosban, kis falvakban és kisvárosban is. A gyakorlat folyton szembesített az alapkérdésemmé formálódott korábbi meggyőződéssel: lehetséges a változás az ember számára? Ezzel találkoztam oktatói és szervezői tevékenységem során oktatási intézményekben az óvodától az egyetemig, lelkigondozóként az aktív életszakaszban küzdő emberek életében, boldogságban és szomorúságban lévőknél, de még egy ravatal mellett megállva is. A keresztény egyházak közötti többszintű kommunikációnak a résztvevőjeként, egyházam képviselőjeként az állammal folytatott tárgyalásokon, nemzetközi egyházi kapcsolatok építésében való részvételem idején is visszatérő motívum volt ez a kérdés.

Több mint tíz éve főállású börtönlelkész vagyok. Ez a munka még erősebbé tette az alapkérdést, amelynek végére a kérdőjel mögé immár egy felkiáltójel is került: a változás lehetséges az ember számára?! A munkámból adódóan egyre több szempontot kellett mélyebben megismernem: más keresztény egyházak és más vallások tanítását, a jogalkotói szándékot és a végrehajtás gyakorlatát, a kriminológia és kriminalisztika kutatásait – és mindezek előterében mindig ott van az ember: a hétköznapi gyakorlatában a kolléga és a fogvatartott.

A témafelvetés aktualitása

Jelen tanulmány célja bemutatni a vallásgyakorlás szerepét a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységében a börtönlelkészek aspektusából. A vallásgyakorlás szerepe azért fontos e tekintetben, mert a reintegrációs tevékenység egyik alappillére a fogvatartottak belső motivációjának erősítése.¹ Az intrinzik és extrinzik motivációk² sajátos egyvelege jelenik meg a vallásgyakorlásban, amelynek hatása nem megkerülhető a reintegrációs folyamat megvalósulásában.

1 Forgács J. (2019)

2 Vallerand, R. J. (1997) p. 293.

Az évtizedes tapasztalat alakítja a gondolkodásomat a fogvatartotti vallásgyakorlás és a büntetés-végrehajtási célok relációjában. A kérdés alaposabb körbejárásának egyik legfontosabb szereplőjeként jelenik meg a vallását a valóságban megélő, gyakorló fogvatartott, aki az általa elkövetett bűncselekmény és a büntetési tétel mértékétől függetlenül egy olyan értéket hordoz, amely kiemelten fontos a reintegráció hatékonysága szempontjából. Ez a fogvatartott ugyanis biztosan tud valamit, amit a többiek csak részben vagy egyáltalán nem: esetében nagy pontossággal becsülhető a fogvatartási kockázatok alacsony szintje éppúgy, mint a reintegrációs folyamatokban való aktív együttműködésre való belső motiváció meglétének a valószínűsége. Ezért a sikeres reintegráció szempontjából mindenképpen érdemes a vallását a valóságban megélő fogvatartottat differenciáltan kezelni.

E differenciálásban pedig elengedhetetlenül fontos szerep jut[hat(na)] a börtönlelkésznek. A hatékony reintegráció szempontjainak érvényesülése érdekében kérdés, hogy ez megtörténik-e; továbbá: ha igen, hogyan történik meg; valamint: ha nem, miért nem. E kérdések megválaszolására, a válaszok okainak feltárására teszek kísérletet az alábbiakban a Börtönlelkézi Szolgálat működéséről készült sajátos perspektívájú pillanatfelvétel ismertetésével.

Módszertan

A téma vizsgálatához a rendelkezésre álló szakirodalom és személyes megéléseim alapján feleleveníttem a Börtönlelkézi Szolgálat működésének előzményeit, összefoglalom a Börtönlelkézi Szolgálat szempontjából releváns állami és egyházi értelmezést, bemutatom a működés jogszabályi kereteit. Majd az előzmények és környezeti szabályozók ismeretében bemutatom azt a kérdőíves kutatást, amelyet a közelmúltban a börtönlelkészek körében végeztem. Végül megfogalmazom a következtetéseimet.

Előzmények, korábbi pillanatképek a Börtönlelkézi Szolgálat működéséről

Néhány évforduló kapcsán a Börtönügyi Szemle hasábjain megjelenő tanulmányok³ nyújtottak bizonyos bepillantást a Börtönlelkézi Szolgálat működésébe. E tanulmányok az aktuális gyakorlati tapasztalatok egy-egy aspektusát mutatták be a szerzők egyéni szempontrendszer szerint. Bár az ezekben olvasható információk részlegesek, mégis fontos állomásai a Börtönlelkézi Szolgálat létezésének és működésének a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai keretei között történő elhelyezésében.

3 E korábbi tanulmányok közül kiemeltnek tekintem Hajdú Miklós „A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban”, valamint Vári Krisztina „A börtönlelkészség hét éve Magyarországon” című publikációját.

A közelmúltban ünnepelte a büntetés-végrehajtási szervezet a Börtönlelkészi Szolgálat újjáalakulásának 20. évfordulóját. Az évforduló jelentőségének méltó keretet adott a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által 2021. április 29-én szervezett konferencia, az utókor számára pedig kiemelten fontos emléket állított a Börtönügyi Szemle 2021/2. tematikus száma⁴, amely a konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát is tartalmazza. Ezen évforduló kapcsán a Börtönlelkészi Szolgálat számára kiemelt megtiszteltetés volt a Belügyi Szemle 2022/4. különszámának megjelenése⁵.

A történelmi előzmények alapja⁶ a kereszténység jelenléte a börtönökben, amely gyakorlatilag egyidős a kereszténységgel. A korai időszakban történő keresztényüldözések egyik velejárója volt, hogy Krisztus követőit a hitük miatt börtönbe zárták. A korabeli börtönviszonyok között a fogvatartottakat a hozzátartozóik látták élélemmel, és az élethez szükséges egyéb feltételeket is ők biztosították számukra. A korai kereszténység megélésének egyik kifejezése volt, hogy a bebörtönzött keresztényeket a közösség tagjai látogatták, látták el szükségleteiket.

A keresztények üldözése a kereszténység Római Birodalmon belüli államvallássá nyilvánításával ért véget, viszont ezt követően is megmaradt a kereszténységnek az a gyakorlata, hogy a börtönben lévőköt támogassa. E támogatás azonban egyre inkább lelki, vallási támogatássá alakult át, és ez a tartalom jelenik meg azóta is az egyházak börtönökben való jelenlétén keresztül.

Magyarországon a Kiegyezést követő évtizedekben alakult ki az állam által is elismert börtönlelkészség⁷, amelynek a második világháborút követő politikai átrendeződés vetett véget. A büntetés-végrehajtási szervezetenél a rendszerváltás időszakában fogalmazódott meg az igény az egyházi jelenletre a börtönökben. Az első évtizedben csupán „bejáró” vendégekként, missziósokként voltak jelen a kereszténység képviselői, majd 2000-ben alakult újjá a Börtönlelkészi Szolgálat.

Itt fontos előzetesen⁸ megemlíteni azt a különbséget is, amely a Börtönlelkészi Szolgálat egyházi és állami értelmezése között feszül. Az egyházi értelmezés rövid összefoglalását a fent említett különszámban a következőképpen fogalmaztam meg: *„az egyházak célja a börtönökben ... a fogvatartottak vallásgyakorlásán keresztüli támogatása a társadalomilag is helyes út megtalálásában, az azon való megmaradásban. Ennek leginkább megfelelő*

4 https://epa.oszk.hu/02700/02705/00126/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2021_2.pdf

5 https://belugyiszemle.hu/hu/system/files?file=BSzKulonszam_2022_4.pdf

6 Erdélyi Cs. (2022-2) p. 378.

7 Erdélyi Cs. (2022) p. 49.

8 A komplex kifejtésre e tanulmány keretei között nincs lehetőség, azonban a későbbiekben ezen különbségtétel több aspektusa látható lesz.

fogalma pedig a börtönpasztoráció, amely olyan »szolid pasztorálás«⁹, amely a BLSZ tevékenységén keresztül tud állami keretek között megvalósulni.»¹⁰

Az állami értelmezés pedig alapvetően a jogszabályokban foglaltak alkalmazására irányul. Ezek között természetesen kiemelt szerepet kap a 2013. évi CCXL. tv., amely megfelelően szabályozza a vallásgyakorlás kereteit, melynek működtetésében alapvetőnek tekinti a Börtönlelkészi Szolgálat szerepét. A „ki a börtönlelkész?” kérdésre a jogszabályi választ pedig a 8/2017. (VI. 13.) IM rendeletben találjuk meg, amely együttműködést ír elő „a börtönlelkész és a bv. intézet szervezeti elemei” között „a reintegrációs célok megvalósítása, valamint a fogvatartási kockázatok csökkentése érdekében”. A börtönlelkész jogviszonyára vonatkozóan pedig a 2015. évi XLII. tv.-ben találunk részletes információkat.

A Börtönlelkészi Szolgálattal kapcsolatban a vallásszabadság jogának különböző szervezeti keretek közötti megvalósulását kutatva egyik tanulmányában Tihanyi Miklós felteszi a kérdést: „Állami vagy egyházi szolgálat?”, melyre a következő választ adja: „a börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat.”¹¹ Az alábbiakban arra keresem a választ, hogy a börtönlelkészek személyes megélése alátámasztja-e vagy cáfolja ezt az állítást.

A kutatás bemutatása

A fentebb megfogalmazott kutatási kérdések megválaszolásának eszközeként egy kérdőívet készítettem, amelyet megküldtem minden börtönlelkésznek. A kérdésekre érkezett jelen téma szempontjából releváns válaszok a börtönlelkészek helyzetét mutatják be a büntetés-végrehajtási szervezetben a gyakorlat és a saját megélésük szempontjából.

A kérdőíveket 2022. december 19-én küldtem ki, arra kértem a megkérdezetteket, hogy 2023. január 9-ig küldjék vissza kitöltve. A kiküldés pillanatában 34 aktív börtönlelkész volt, közülük 21-en küldték vissza a kitöltött kérdőíveket. Bár a darabszám nagyon alacsony, a 61,7%-os kitöltés jelentős mintát mutat, amelyből lehet tendenciákat megállapítani és következtetéseket levonni.

A kérdőív 41 kérdést tartalmazott. A kérdések megfogalmazása során kiemelkedő szempont volt a válaszadók személyes megélésének megismerése (melyek közül a későbbiekben csak e tanulmány szempontjából relevánsakat ismertetem), ezért azokat a következő témakörök szerint csoportosítottam:

9 Bízik L. (2002) p. 99.

10 Erdélyi Cs. (2022) p. 50.

11 Tihanyi M. (2018) p. 203.

- A börtönlelkészi munka személyi és tárgyi feltételei: a tények rögzítése, a büntetés-végrehajtási szervezet által a börtönlelkészek részére kialakított feltételrendszer megismerése mellett szempont volt a különböző feltételek megélésének hatása a feladatellátásra.
- A börtönlelkész és a büntetés-végrehajtási szervezet más személyi állományi tagjai közötti együttműködés: ebben a témában a büntetés-végrehajtási szervezet működésében történő organikus részvétel meglétére, minőségének a feltárására vonatkozó kérdések szerepeltek.
- A börtönlelkész és a fogvatartotti állomány közötti kapcsolat: a reintegrációs folyamatokban való részvétel keretrendszerének ismertetése mellett szempont volt annak gyakorlati használata, a meglévő feltételek alkalmazhatósága.
- A szabadult fogvatartottak utánkövetése: a reintegráció fontos eszköze a fogvatartottak szabadulás utáni támogatása, ennek módját és az ehhez való kapcsolattartás formáit helyeztem fókuszba e kérdéscsoportnál.
- További saját szempontok és összefüggések: a megkérdezettek itt szabadon leírhatták mindazt, amit szükségesnek, fontosnak gondolnak az eddig érintett témakörökön túlmenően.

A kérdőív nagyobb részben feleletválasztós kérdéseket tartalmazott, de több helyen kifejtésre is lehetőséget adtam a válaszadónak. A kérdésekre érkezett válaszok jelen tanulmány szempontjából releváns eredményeit és az eredményekkel kapcsolatos észrevételeimet foglalom össze az alábbiakban. Bár a kitöltők aránya a börtönlelkészek teljes létszámához viszonyítva magas, a kitöltők száma alacsony. Ezért jelen tanulmány céljaihoz igazodva bizonyos kérdéseknél a börtönlelkészek összességére vonatkozó, objektíven ismerhető információkat is megosztok.¹²

Felekezeti megoszlás és római katolikus papok-nem papok megoszlása

Az adott időszakban 34 aktív börtönlelkész volt: 16 római katolikus, 11 református, 4 evangélikus, 2 görögkatolikus, 1 izraelita. Az összetétel 2000-ben történt kialakítását követően volt néhány változás, de alapvetően nem változott az elv, mely szerint a börtönlelkészek a népszámlálási adatok teljes társadalomra vonatkozó arányai szerint vannak jelen a büntetés-végrehajtási szervezetben. A kialakításnál az volt a szempont, hogy minden büntetés-végrehajtási intézetben legyen legalább egy, az adott intézet

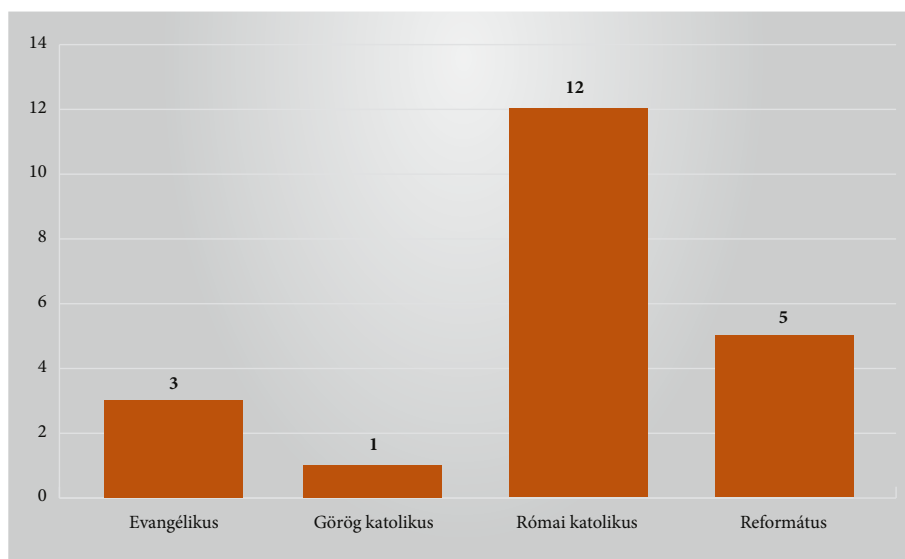
¹² A rendszerváltozást követően 30 évig létezett, 2022-ben megszűnt civil szervezet, a Börtönlelkészek Magyarországi Szervezetének hat éven át voltam az (utolsó) elnöke. Ebbéli minőségemben hosszú időn keresztül volt rálátásom a teljes börtönlelkészi közösségre. Részben az innen származó, tudományos szempontból nem hivatkozható információk is megjelennek az elemzésben, melyek úgy különíthetők el, hogy sem a kérdőívből, sem egyéb hivatkozással nem azonosíthatók.

mérete szerint részmunkaidős, illetve egy – kivételes esetben két – teljes munkaidős lelkész, korábban közalkalmazotti, jelenleg rendvédelmi alkalmazotti jogviszonyban.

A felekezeti megoszlás azért is fontos, mert az egyes egyházak részéről megfogalmazódó teológiai megközelítés más-más eredményt vázol a reintegrációs tevékenységben való részvétel vonatkozásában. Ezek csupán érzékeltetés szintjén a következők¹³: a római (és görög) katolikus gondolkodás a börtönlelkész részvételén keresztül az egyház jelenlétét hangsúlyozza, így elsősorban saját híveinek lelkipásztori ellátására törekszik. A református teológiai gondolkodás a szentírási üzenet minél szélesebb rétegekhez történő eljuttatására koncentrálna. Az evangélikus teológiai gondolkodás a szentírási üzenet kooperatív megélésére fektet hangsúlyt. Az izraelita teológiai gondolkodás az identitás erősítésére fókuszál.

A kérdőívet kitöltők felekezeti megoszlása a következőképpen alakult:

1. ábra: Felekezetek megoszlása¹⁴

A római katolikus gondolkodásban kiemelt szerep jut a szentségeknek, amelyek legnagyobb részét csak a papok közvetíthetik a hívők felé. A kérdőívet kitöltők közül csupán hárman voltak papok, az összlétszámot tekintve ez a szám az adott időszakban hat volt.

13 A teológiai megközelítések részletesebb, de szintén csupán említésszintű bemutatása lásd: Erdélyi Cs. (2022)

14 A tanulmányban szereplő ábrákat és táblázatokat a szerző készítette.

Életkor, szolgálati idő, egyházi szolgálatok

A következő kérdéscsoport az életkorra, az egyházi szolgálat időtartamára, illetve a Börtönlelkészi Szolgálat keretei között töltött időre vonatkozott, amelyre az alábbi válaszok születtek:

Kérdés	Átlag
Életkor	50,8
Mióta végez egyházi szolgálatot?	20,5
Mióta börtönlelkész?	9,5

1. táblázat: Életkor, egyházi szolgálat időtartama és a Börtönlelkészi Szolgálat keretei között töltött idő átlaga

Ezek olyan információk, amelyek segítenek jobban érteni azokat a különbségeket, amelyek a későbbiekben lesznek láthatók.

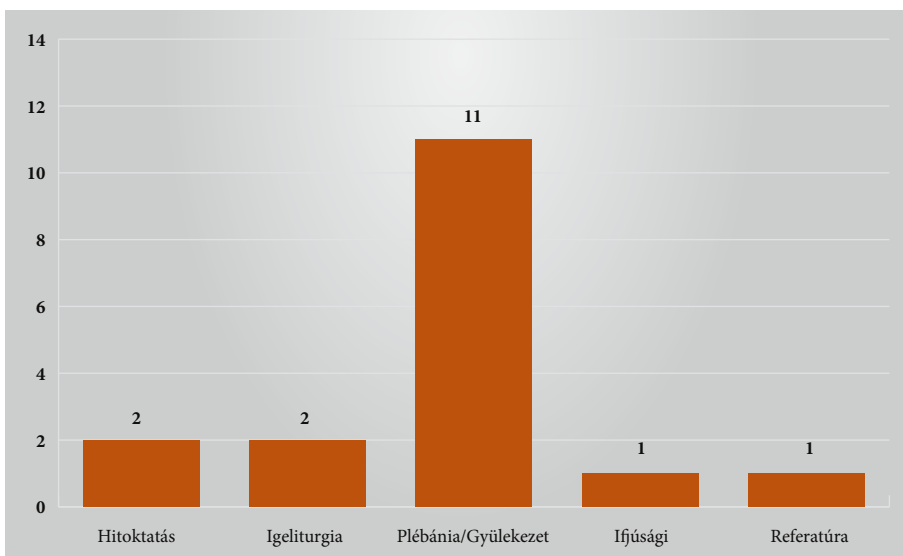
A fentiekhez kapcsolódóan kérdeztem rá a börtönlelkészi jogviszony heti időkeretére: a válaszadók közül négyen részmunkaidősök (heti 20 órában), a többiek teljes munkaidőben dolgoznak a büntetés-végrehajtási szervezet kötelékében. Azonban a válaszadóknak a 2/3-a nem csupán e munkakörben dolgozik: az egyházi vezetők más egyházi szolgálatokat is bíznak a börtönlelkészekre. Fontos megjegyezni, az egyházi jogviszony munkajogi szempontból nem minősül munkaviszonynak, így ebben az esetben nem beszélhetünk másodállásról. Ráadásul sok esetben az egyház az egyházi szolgálatot tekinti főtevékenységnek, a börtönlelkészességgel pedig e szolgálat mellett bízza meg az érintetteket.

Azért is fontos ezt a szempontot is figyelembe venni, mert a börtönlelkészek kettős kötelességben látják el szolgálatukat: a büntetés-végrehajtási szervezet az általa létesített jogviszony alapján fogalmaz meg elvárásokat velük szemben, ugyanakkor ez a jogviszony az egyházi vezető általi delegálás alapján jön létre. Az egyház tehát nem mond le a lelkészéről, az egyházi jogszabályok alapján az egyházi vezetők döntései továbbra is érvényesek rájuk nézve. A válaszadók közül az egyházi szolgálatot is ellátók saját bevallásuk szerint átlagosan heti 20 órát fordítanak az egyházi szolgálatra, amely nagy terhet jelent egy heti 40 órás börtönlelkészi jogviszony mellett. Az válaszokban itt nagyon nagy szórás mutatkozik: a minimum érték heti 5, a maximum érték pedig 50 óra – ez utóbbi értéket megadó válaszadó részmunkaidős börtönlelkész.

Azonban nem csak a küldő egyháznak fontos a börtönlelkész más területen végzett egyházi szolgálata, a börtönlelkészek esetében több szempontból is protektív tényezőként értelmezhető a büntetés-végrehajtási kereteken kívül végzett egyházi szolgálat. Ezek

közül a két legfontosabb egyrészt az egyházi közegben való jelenlét, amely a hittudományi szakmaiságot és gyakorlatot támogatja, valamint segít megőrizni a támogató kapcsolatrendszert; másrészt – az előzőekkel szoros összefüggésben – jelentős szerepe van a kiegészítés elkerülésében. A börtönlelkészek nagyon változó egyházi szolgálati feladatokban vesznek részt:

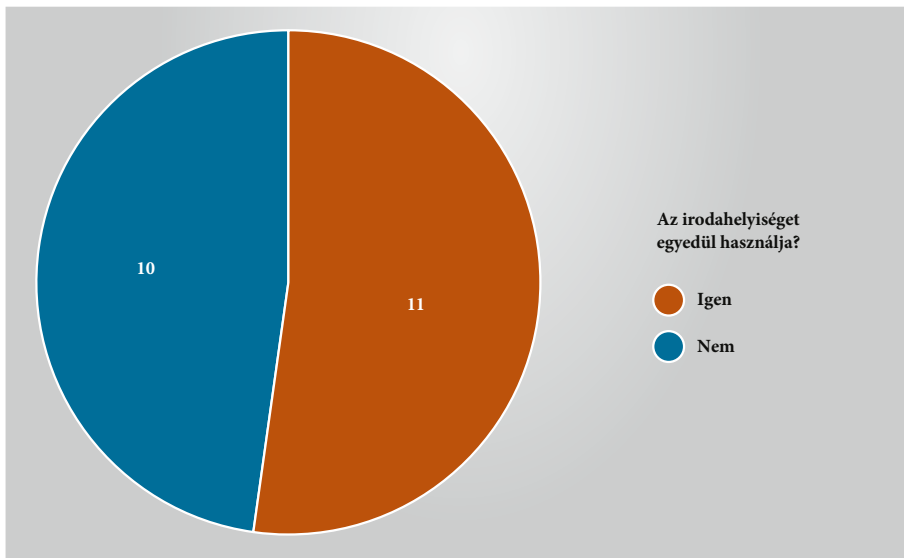
2. ábra: Más egyházi szolgálatok megoszlása

Kiemelkedik a plébánián, illetve gyülekezetben végzett szolgálat, amelyről tudni kell, hogy a hagyományosan látható egyházi szolgálatot jelenti. Ez egy olyan komplex rendszer, amely lefedi egy-egy keresztény közösség működésének a teljes spektrumát: a helyi adottságoktól függően hetente több szentmisét/istentiszteletet, a hitoktatásnak nem csupán az iskolai keretekben fellelhető formáit, hanem akár minden korosztályban, illetve egyéb szempontok szerint szerveződő csoportokban történő tanítást, az egyházkormányzattal kapcsolatos teendőket mind a belső működés, mind az egyházi, illetve önkormányzati, állami területekkel történő együttműködés vonatkozásában.

A büntetés-végrehajtási szervezet által nyújtott keretek, feltételrendszer

A kérdések harmadik csoportja azon keretek feltárására irányult, amelyek a hatékony munkavégzés feltételei. A válaszadók (és a börtönlelkészek összessége) közül egyetlen börtönlelkész nem rendelkezik irodahelyiséggel, így például az informatikai rendszerekhez való hozzáféréssel sem. A válaszadók jelentős hányada nem egyedül használja az irodahelyiséget.

3. ábra: Az irodahelyiség használata

Ez egyrészt csökkenti a munkavégzés hatékonyságát, hiszen a feladatkör sajátosságaiból adódóan szükséges az elmélyült spiritualitás és az intellektuális felkészülés. Ezekhez gyakorlatilag nélkülözhetetlen a csend, amely egy közös használatú irodában csak kompromisszumok árán valósítható meg. Ugyanakkor pozitív hatással lehet a börtönlelkésznek az egyéb szakterületekkel való együttműködésében. A válaszadók jellemzően másik börtönlelkéssel (4), EFOP-tanácsadóval (3), valamint pártfogó felügyelővel vagy reintegrációs tiszttel (1-1) közösen használják az irodahelyiséget.

A munkavégzés hatékonyságát illetően fontos az is, hogy az irodahelyiséget milyen célra használja a börtönlelkész. 11 fő az adminisztrációs feladatok mellett a fogvatartotti meghallgatásokat is jellemzően az irodahelyiségben hajtja végre, sőt volt olyan válaszadó, aki az istentiszteletet is az irodában tartja (ő ráadásul közösen használja az irodahelyiséget egy másik börtönlelkéssel).

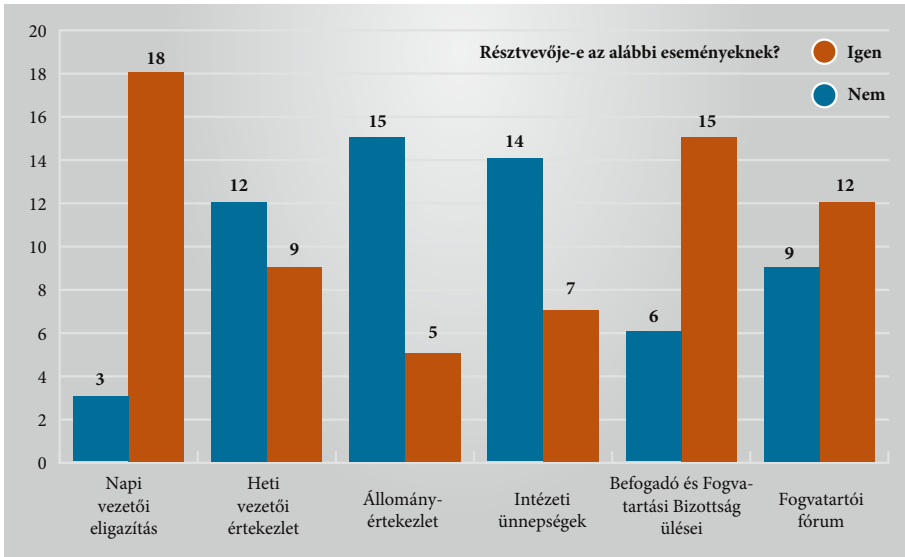
A lelkési feladatok ellátásában kiemelt szerepet kap egy olyan szakrális tér (kápolna), amely minden büntetés-végrehajtási intézetben (sok esetben újra, illetve a funkcióját visszaállítva) kialakításra került. A szakrális terek sajátossága, hogy más célra nem használhatók. Néhány válaszadó olyan gyakorlatról is beszámolt, amikor a kápolna egyéb közösségi célokat is szolgál, jellemzően oktatásra, továbbá különböző rendezvények helyszínéül használják a társszakterületek.

A börtönlelkészek organikus részvétele a büntetés-végrehajtási szervezet működésében

A következő kérdéscsoporttal azt vizsgáltam, hogy a börtönlelkészek mennyire integráns részei a büntetés-végrehajtási szervezet működésének. A megközelítés kiemelt fontosságú mind a vallási tartalom hatékony közvetítése, mind pedig a reintegrációs tevékenységben való együttműködő részvétel szempontjából.

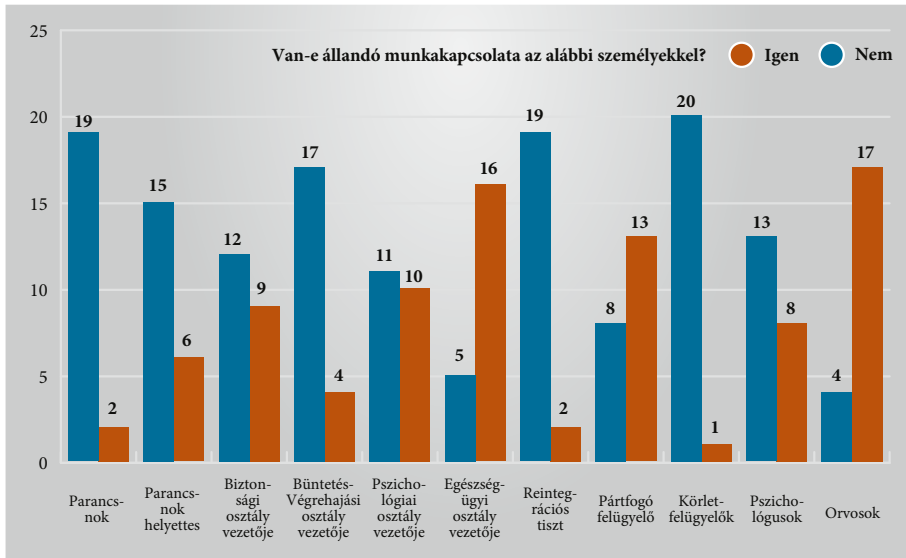
Vizsgáltam a börtönlelkészek részvételét különböző eseményeken:

4. ábra: A börtönlelkészek részvétele különböző eseményeken

A fenti eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók kevésbé részesei a szervezeti működés mindennapjainak, nem ez a prioritás a munkavégzésük során, sokkal fontosabb számukra a szimbolikus jelenlét. Ez további kérdéseket fogalmaz meg a fentebb vázolt hatékonyság és együttműködés témakörében. Éppen ezért lehet érdekes, hogy milyen a személyes munkakapcsolati preferencia.

5. ábra: Munkakapcsolati preferenciák

A munkakapcsolati preferenciák egyértelműen a reintegráció szakmai irányába mutatnak, tehát ez az eredmény erősíti a reintegrációs tevékenységben való hatékony együttműködés lehetőségét.

Az eddigiekben láthattuk, hogy a börtönlelkészeket milyen egyházi motivációk indítják és támogatják a szolgálatukban. Láthattuk azt is, hogy milyen jogszabályi feltételek keretezik a Börtönlelkészi Szolgálatot. Abba is bepillantást nyerhettünk, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet milyen feltételeket biztosít a börtönlelkészeknek. Most pedig látjuk az organikus részvételt a működésben, amellyel elérkeztünk a reintegrációs kapcsolódási ponthoz. Kérdés azonban, hogy a korábban vázolt teológiai gondolkodásokat a magukénak valló börtönlelkészek milyen mértékben és milyen módon tudnak eleget tenni a büntetés-végrehajtási szervezetben jogosan megfogalmazódó elvárásoknak.

Összegyűjtöttem néhány feladatot, amelyek a büntetés-végrehajtási szervezet részéről a jogviszonyból adódóan kérésként, illetve elvárásként fogalmazódnak meg a börtönlelkészek irányába. Ezek olyan kérések és elvárások, amelyek egyébként teljesen logikusak és természetesen, ha a jogszabályi kereteket és a jogszabályok alkalmazását tekintjük alapnak, de valamiért a válaszokból mégsem ez derül ki.

A felsorolt feladatokhoz való hozzáállás felmérésére ugyanazon feladatokra három különböző szempontból kérdeztem rá: melyeket tekinti a válaszadó kifejezetten lelkesítő tevékenységnek, nem kifejezetten lelkesítő tevékenységnek, illetve kifejezetten nem lelkesítő tevékenységnek.

A szentmise bemutatását, az istentisztelet megtartását és a lelkipásztori beszélgetéseket minden válaszadó kifejezetten lelkészi feladatnak tekinti. Magas arányban gondolják ezt (19-en) a saját egyház/felekezet szerinti programok előkészítéséről is. Nagyobb szórást mutat a saját egyházi/felekezeti témájú csoportos foglalkozások megtartása, valamint a személyi állomány lelkipásztori kísérése, ezeket 16-an gondolják kifejezetten lelkészi feladatnak.

A további feladatok egyik csoportja más vallásokhoz kapcsolódik: a fogvatartottak más vallásokhoz kapcsolódó kérelmeinek az ügyintézés, az együttműködő missziós szervezetek koordinálása. Ezeket a válaszadók 1/3-1/3 arányban tekintik lelkészi tevékenységnek a fenti szempontok szerint. A feladatok utolsó csoportja az intézetek működéséhez kapcsolódik. Ezek közül a válaszadók 30-40%-a lát lelkészi feladatot a rendkívüli események megelőzésében, illetve a rendkívüli eseményeket követő lelkigondozásban, az intézetek működtetését érintő egyéb feladatokat (pl. eligazításokon, értekezleteken való részvétel) viszont kifejezetten nem lelkészi tevékenységként értékeli.

Rákérdeztem az egyes feladattípusokra fordított, becsült időmegoszlásra is. Bár nagyon különböző szélsőértékeket jeleztek a válaszadók, elmondható, hogy saját megélésük alapján az idejük közel 2/3-át kifejezetten lelkészi tevékenységekre fordítják, 1/5-ét nem kifejezetten lelkészi tevékenységekre, és csupán a fennmaradó idő az, amit kifejezetten nem lelkészi tevékenységgel töltenek.

Ezekből a válaszokból kirajzolódik a Börtönlelkészi Szolgálatra vonatkozó egyházi és állami értelmezések közötti különbség személyes megélése. Mivel a börtönlelkész kettős kötelékben – az egyházától és a büntetés-végrehajtási szervezettől is függve – végzi a tevékenységét, mindkét oldal által meghatározott. Ugyanakkor mindkét oldal a kizárólagosság igényével közelít a börtönlelkész felé: az egyház szolgálatba állítóként, a büntetés-végrehajtási szervezet pedig munkáltatóként. Bár egyik sem létezik a másik nélkül, azt szükséges rögzíteni, hogy a hatályos szabályozás szerint a büntetés-végrehajtási szervezet az egyházak delegáltjait foglalkoztatja, tehát a büntetés-végrehajtásban csak úgy lehetnek börtönlelkészek, ha az egyházak előzetesen megbízzák az érintetteket ennek a szolgálatnak az ellátásával. Tehát ha – ad absurdum – olyan feltételek adódnak, hogy a börtönlelkésznek választania kell a két kötődése között, nagy valószínűséggel az egyházat fogja választani.

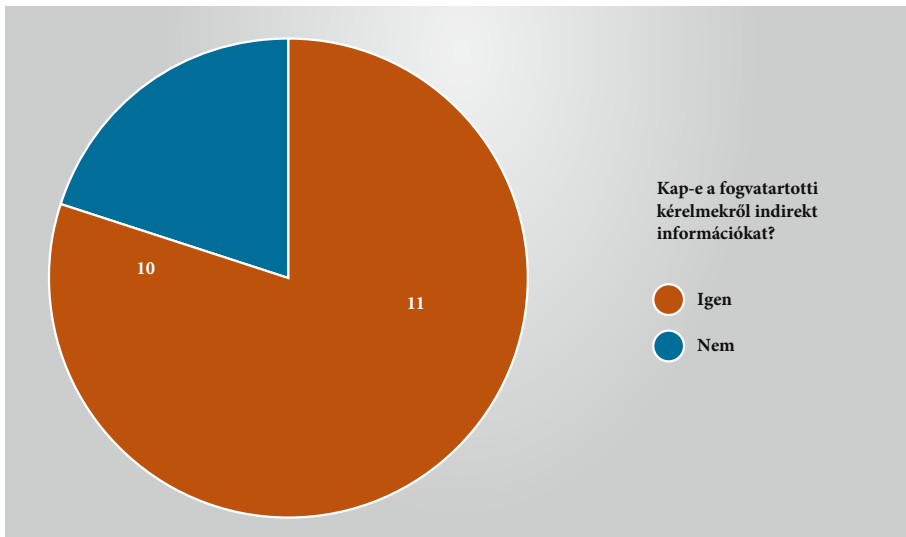

A fogvatartottakkal való munkavégzés külső és belső feltételei

A korábbiak alapján látható, hogy a börtönlelkészek alapvető feladatuknak – a hatályos jogi szabályozással összhangban – a fogvatartottakkal való valamilyen foglalkozást tekintik. Az előző alfejezetben azt is láthattuk, hogy nehezen élik meg, ha e feladat mellett vagy helyett valami mással kell foglalkozniuk. Láttuk azt is, hogy e tevékenységhez a környezeti feltételek alapvetően adottak, nehézséget leginkább az jelent, hogy a szervezeten belüli beosztásukból adódóan más feladatokat is el kell látniuk. A feltételek tekintetében fontosnak láttam azt is, hogy a válaszadók személyes hozzáállását a fogvatartottakkal való foglalkozás kereteire vonatkozóan is megvizsgáljam. E tekintetben az első kérdések a fogvatartottakkal történő kapcsolatfelvétellel fókuszáltak.

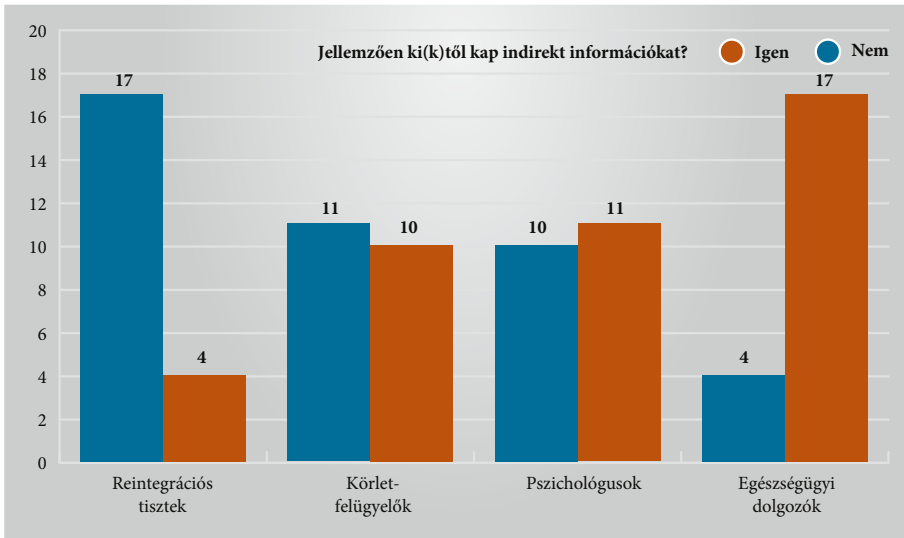
Azt kértem a válaszadóktól, hogy írjanak le minden általuk ismert gyakorlatot, amelyeken keresztül a fogvatartottak információt kapnak a vallásgyakorlás lehetőségeiről, valamint jelezhetik a vallásgyakorlásra vonatkozó szándékukat, tehát csak pozitív válaszok születtek. Szembetűnő, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet működésében nagy hangsúlyt kapó írásos kérelmeknek milyen elenyésző szerepük van a vallásgyakorlás szándékának kinyilvánításában, ahogyan az is, hogy a formális csatornák helyett leginkább az informális csatornák hatékonyságáról számolnak be a válaszadók. (Más tartalmak mellett ezek a válaszok is részei lesznek egy általam tervezett olyan képzésnek, amikor a börtönlelkészek információt kapnak egymás jól működő gyakorlatairól.)

A fentieket árnyalja az alábbi két grafikon, amelyek a lelkészekhez eljutó információ útjáról tanúskodnak:

6. ábra: Indirekt információk a fogvatartotti igényekről

7. ábra: Indirekt információk útja a fogvatartottól a lelkészig

A 7. ábra adatait képező kérdésnél azt kértem a válaszadóktól, hogy többes választási lehetőséggel válasszák ki azokat a szakterületeket/kollégákat, akiktől jellemzően információkat kapnak a fogvatartottak vallásgyakorlási szándékáról. Míg az előzőekben a reintegrációs tisztek valamivel átlagon aluli szerepét láthattuk a vallásgyakorlás fogvatartottakhoz való eljutásának kommunikációs csatornájában, addig itt egyértelműen a reintegrációs tisztek azok, akik a fogvatartotti igényeket a lelkészekhez jellemzően eljuttatják.

Aki bármilyen módon emberekkel foglalkozik, akkor tud hatékony lenni, ha vannak információi arról, akivel foglalkozik. A büntetés-végrehajtásban dolgozók szakmai professzionalitásának egyik informális fokmérője, hogy mennyire tudják félretenni saját előítéleteiket a fogvatartottak által elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban, vagyis mennyire tudják elválasztani az embert a tettétől. Ez különösen fontos a börtönlelkészek munkavégzésénél – akár egyházi, akár büntetés-végrehajtási szempontból vizsgáljuk. Ennek egyik eszköze, hogy a börtönlelkészek gyakran igyekeznek kizárni azokat az információkat, amelyek a fogvatartottak bűncselekményeiről szólnak. Ez más szempontból sem egyszerű, azonban gyakran maguk a fogvatartottak mondják el a börtönlelkészeknek, hogy mi az oka annak, hogy ezen a helyen találkoznak.

A börtönlelkészek számára a pasztorális szakmai keretek megtartása érdekében szükséges olyan technikákat alkalmazniuk, amelyek az információk által indukált lelki-érzelmi hullámzást kompenzálják. Ennek egyik eszköze a beszélgetéseknek olyan irányítása, amikor a fogvatartott önmagáról beszélhet, de nem a börtönártalmak nyomán megfogalmazódó állandósult témákról (bűncselekmény, büntetés, a depriváció

okozta nehézségekről), hanem a vallási háttéréről, amely tartalmában természetesen sok mászt is jelent a formális (korábbi) vallásgyakorlásnál vagy annak hiányánál. Az itt elhangzottak nagyban segítik a lelkészt mind az egyházi pasztorációs vagy missziói célok, mind pedig a reintegrációs célok irányába történő elmozdulásban.

Amikor a találkozás létrejön a börtönlelkész és a fogvatartottak között, célszerű a lelkésznek információkat szereznie arról, hogy milyen vallási háttérrel érkeznek a fogvatartott. A kérdőív ez irányú kérdéseiben a börtönlelkészek becslését kértem arra vonatkozóan, hogy meglátásuk szerint milyen háttérrel érkeznek azok a fogvatartottak, akikkel találkoznak. A válaszadás formáját tekintve azt kértem, hogy az általam megadott kategóriákhoz százalékban kifejezett értékeket jelöljék meg. A beérkezett válaszokból származó adatokat az alábbi táblázatban¹⁵ foglaltam össze:

Vallási háttér aránya	Átlag
Vallásos háttérrel, első „fekete bárány”	8%
Vallásos háttérrel, gyakori családi bűnözés	24%
Érintőleges találkozás a vallással, családban nincs bűnelkövetés	19%
Érintőleges találkozás, családban gyakori a bűnözés	34%
Kifejezetten elutasító, fogvatartás váltja ki az érdeklődést	16%
Egyéb	18%

2. táblázat: Fogvatartottak vallási háttérének megoszlása

A fenti kérdésre adott válaszokból tehát azt reméltem megtudni, hogy a börtönlelkészek a gyakorlatuk során milyen háttérrel érkező fogvatartottakkal találkoznak és dolgoznak. Ez ugyanis nagyban árnyalja az eszközhasználatukat. Egyúttal viszont az is látható, hogy a börtönlelkészek tapasztalata milyen összefüggést támaszt alá vagy cáfol meg a vallásgyakorlás bűnelkövetéssel szembeni protektív hatását illetően.

További szempont a motivációs faktor: mi indítja a fogvatartottat a büntetés-végrehajtási keretek közötti vallásgyakorlásra? Pontosabban: a börtönlelkészek felé érkező fogvatartotti visszajelzések alapján miért fontos a fogvatartottnak a vallásgyakorlás a megadott lehetőségek százalékában?¹⁶

15 Itt is fontos volt a válaszadók megélése és a gondolkodásukban kialakult kép, ezért nem egy statisztikailag releváns eredményt, hanem az általuk becsült értékek átlagát szerepeltetem a táblázatban.

16 Itt is fontos volt a válaszadók megélése és a gondolkodásukban kialakult kép, ezért nem egy statisztikailag releváns eredményt, hanem az általuk becsült értékek átlagát szerepeltetem a táblázatban.

Miért fontos?	Átlag
Korábban is gyakorolta a vallását	18%
Új megtérőként jelent kapaszkodót a vallás	34%
Fontos az idő hasznos eltöltése / addig sincs a zárkában	37%
Egyéb	9%

3. táblázat: Miért fontos a fogvatartottnak a vallásgyakorlás?

A fenti táblázat utolsó sorában sokan szerepeltettek számokat, azonban csak kevesen írtak pontosítást/kiegészítést. Ezek közül a kutatás szempontjából leginkább jelentős a „kíváncsi” és a „kereső”, ugyanis ők azok, akik esetében valószínűsíthető a belső igény a reintegrációs célok iránti nyitottságra, az együttműködés hajlandóságára.

A börtönlelkészek alapvetően három formában találkoznak a fogvatartottakkal: liturgikus eseményeken (szentmisék, istentiszteletek), csoportfoglalkozásokon (pl. bibliaórák, hittanórák, önismereti és életvezetési oktatások, de számos más tartalmú csoportfoglalkozás is elképzelhető az egyes börtönlelkészek egyéni adottságai, kreativitása alapján) és egyéni lelkigondozói beszélgetéseken (mely a problémamegbeszéléstől a gyónáson át számos más tartalmú is lehet). Ezeknek a fogvatartottakra való hatása nagyon differenciált, mégis jó tudni, hogy melyikbe mekkora energiát fektetnek a börtönlelkészek, illetve megbecsülni azt is, hogy melyikbe mennyit érdemes. A kérdőívben az előbbire kérdeztem rá: a börtönlelkész saját megélése alapján a fogvatartottakkal végzett munka formáinak milyen az időbeli százalékos megoszlása?¹⁷

Igénybe vevők aránya	Átlag
Liturgikus eseményen résztvevők	38%
Csoportfoglalkozásokon résztvevők	7%
Egyéni beszélgetéseket kérők	32%
Egyéb	44%

4. táblázat: A fogvatartottakkal végzett munka formáinak időbeli megoszlása

Korábbi megállapításom: a büntetés-végrehajtási kereteken belül „*a jogszabályi keretek – helyesen – nem pontosítják a vallásszabadság és a vallásgyakorlás értelmezését, az IM rendelet is csupán »vallási szertartásról« és »egyéb vallási foglalkozásról« beszél.*”¹⁸ Így a vallásgyakorlás formáit a börtönlelkész a büntetés-végrehajtási szabályok figyelembevételével teológiai gondolkodása és egyéni habitusa alapján alakítja ki. Tehát minden sorban látható, hogy van olyan válaszadó, aki (szinte) egyáltalán nem tulajdonít

¹⁷ Mivel egy fogvatartott több területen is résztvevő lehet, az átfedés árnyalja az eredményeket.

¹⁸ Erdélyi Cs. (2022)

jelentőséget egyes formáknak, mások viszont elsöprő jelentőségűnek gondolják. Mivel a lelkészeknek a legfontosabb munkaeszközük a személyiségük, ezért nem elhanyagolandó szempont ez a nagy különbség.

Konklúziók

Jelen kutatásom fókuszában a börtönlelkészek szolgálatvégzési feltételeinek vizsgálata állt. Ennek indoka annak megállapítása, hogy a börtönlelkészek rendelkeznek-e a büntetés-végrehajtási szervezetben azzal a beágyazottsággal, amely a feladataik fókuszált ellátásában lehetővé teszi a hatékony közreműködésüket a reintegrációs célok elérésében. Előfeltételként alátámasztottam, hogy szükséges e a közreműködés, mert a vallásukat valóságosan megélt fogvatartottakban nagy valószínűségű az a belső meggyőződés, amely elengedhetetlen e célok elérésében. Erre a fogvatartotti vallásgyakorlás megélésében kardinális szereppel bíró börtönlelkészeknek van egyedüli valószínűsítésük, így segíteni tudják a társszakterületeket azon fogvatartottak megtalálásában, akiknél nagy valószínűséggel elérhetők a reintegrációs célok, valamint csökkenthetők a fogvatartási és visszaesési kockázatok. A csoportdinamikai törvényszerűségek pedig megmutatják, hogy ezen fogvatartottak hatással tudnak lenni a környezetükre, tehát további fogvatartottakra.

A vizsgálat eszközeként felhasználtam az eddig publikált kutatásaimat, a korábban feldolgozott szakirodalmi források mellett újabbakat, a vizsgálat alapját azonban egy kérdőíves kutatás adta, amelybe önkéntes alapon börtönlelkészeket vontam be 2022. december 19-e és 2023. január 9-e között. Bár a kitöltők száma alacsony, az adott időszakban aktív börtönlelkészek közel 2/3-a küldte vissza a kérdőíveket. A kutatási kérdéseket a korábbi tapasztalataim alapján állítottam össze, melyek egy informális longitudinális kutatásként értelmezhetők: az ország egyik legnagyobb és sok tekintetben kiemelt büntetés-végrehajtási intézetében végzett eddig több mint 10 éves börtönlelkészi szolgálatom során szerzett tapasztalataim kiegészülnek a Magyarországi Evangélikus Egyház Börtönlelkészi Szolgálatának vezetőjeként (és egyúttal a büntetés-végrehajtási szervezet evangélikus egyházi koordinátoraként) eltöltött eddigi 9 év, valamint a Börtönlelkészek Magyarországi Szervezetének elnökeként párhuzamosan eltöltött 6 év tapasztalatával. A kérdésekre adott válaszok adják az alapját annak a pillanatfelvételnak, amely az adott időszakban a börtönlelkészek szubjektív személyes megélése a vizsgált témakört illetően.

A kérdőív kérdéseire adott börtönlelkészi válaszok, a felhasznált releváns szakirodalmi támpontok és a saját tapasztalataim alapján az alábbi megállapításokat fogalmazom meg.

A hatályos jogszabályi keretek kifejezik a bő két évtizeddel ezelőtti állami és egyházi szándékot a Börtönlelkészi Szolgálatra és a fogvatartotti vallásgyakorlásra vonatkozóan.

A büntetés-végrehajtási szervezet e jogszabályi kerettel összhangban alakította ki a Börtönlelkészi Szolgálat feladatellátásának keretrendszerét. A feladatellátás gyakorlati megvalósulására vonatkozóan csupán a kialakított keretrendszer következetes megtartása szükséges, amely kisebb kivételektől eltekintve generálisan megvalósul.

Az egyházi szempontok különbözősége megjelenik a gyakorlati feladatellátásban – ennek jellemzően olyan teológiai okai vannak, amelyek messze túlmutatnak a Börtönlelkészi Szolgálat keretein, így ebben nem várható érdemi változás. Az egyházak által delegált börtönlelkészek személyes attitűdje is jelentős szórást mutat, több esetben az is tettenérhető, hogy a börtönlelkészek nem kapnak megfelelő szakmai támogatást az egyházaiktól.

A börtönlelkészek jogállásukat tekintve egyházi és állami kettős kötelékben vannak, az előzőekben alkalmazott sorrend jelentős: egyházi delegálás alapján alkalmazza őket a büntetés-végrehajtási szervezet, tehát az egyházi kötődés az elsődleges. Ennek hangsúlyozására jogszabályi szinten is sor került: a 2015. évi XLII. tv. több helyen külön rendelkezik a börtönlelkészekről éppen a sajátos jogállásuk miatt.

Az egyházak a börtönlelkészek többségére más egyházi területen is számítanak. Ez lévén egyházi szolgálat, ugyan nem minősül másodállásnak, viszont gyakran olyan megterhelést jelent egyes börtönlelkészeknek, amely mellett nem tudnak hiánytalanul megfelelni a munkáltató büntetés-végrehajtási intézetben megfogalmazott elvárásoknak. Fontos ismét pontosítani: a hatályos jogszabályi keretek alapján bár a börtönlelkészek esetében a munkáltató a büntetés-végrehajtási szervezet, csak olyan munkáltatói elvárásokat és döntéseket fogalmazhat meg, amelyek nem állnak szemben a delegáló egyház szempontjaival.

A börtönlelkészeknek a büntetés-végrehajtási szervezethez történő organikus kapcsolódása mérsékelt. Ennek okai egyrészt a kettős kötelék megvalósulásában, másrészt a teológiai okokban, harmadrészt a személyes habitusukban keresendők. A teológiai okoktól eltekintve ezek feloldható feszültségek, amelyhez minden érintett szándéka mellett tiszta viszonyrendszer is szükséges, amelynek megvalósítása magasabb jogi szabályozók aktualizálásával érhetőek el.

Összegzés

A jogszabályi keretek alakítják a büntetés-végrehajtási szervezet működését. A hatályos jogszabályok egyértelművé teszik a fogvatartottak részére a vallásgyakorlás biztosításának kötelezettségét, valamint annak módját is keretezi. Ebben a jogalkotó szándéka szerinti egyházak vesznek részt, amelyek börtönlelkészeket delegálnak a büntetés-végrehajtási intézetekbe. A büntetés-végrehajtási szervezet szempontja az

eredményes fogvatartotti reintegráció, ebben minden szakterületnek megvan a maga feladata – ehhez illeszkedik a vallásgyakorlás lehetőségét biztosító börtönlelkész is. Azonban a közreműködés során is prioritás számára az egyháza által ráruházott szerep, amelyből nem léphet ki. E szempontokat figyelembevéve került kialakításra a börtönlelkészi feladatellátás keretrendszere bő 20 éve. Javaslatként keretrendszer újragondolásának szükségességét fogalmazom meg, amelynek aktualitást ad a büntetés-végrehajtási szervezet közelmúltbeli szervezeti átalakulása is.

Felhasznált irodalom

- Bízik László (2002): A börtön a templomunk. *Lelkipásztor* 77. p. 97-99.
- Erdélyi Csaba (2022): Az egyes felekezetek börtönlelkési gyakorlatának és eredményeinek bemutatása. *Belügyi Szemle* 70. (4. ksz.) p. 47-61.
- Erdélyi Csaba (2022-2): Kereszténység a börtönviszonyok között. *Lelkipásztor* 97. p. 378-382.
- Forgács Judit (2019): A fogva tartás és reintegráció fogalmi megközelítése. In: Czenczer O., Ruzsonyi P. (szerk.): *Büntetés-végrehajtási reintegrációs ismeretek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest*, p. 37-53.
- Hajdú Miklós (2006): A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 2006/1. p. 33-36.
- Kovács Mihály (2021): A börtönlelkészek szerepe a Fogvatartási Ügyek Szolgálatának tevékenységében. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 9-18.
- Schmehl János (2021): 20 éves a Börtönlelkési Szolgálat. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 6-8.
- Stift Zoltán (2021): Börtönlelkészként a közjó szolgálatában. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 22-26.
- Stift Zoltán (2022): A bírói ítélet börtönlelkési szempontból történő értelmezése. *Belügyi Szemle* 70. (4. ksz.) p. 62-77.
- Szilassy Roland (2022): A fogvatartottak vallásgyakorlásának aspektusai. *Belügyi Szemle* 70. (4. ksz.) p. 78-95.
- Tihanyi Miklós (2018): A Börtönlelkési Szolgálat működése. *Iustum Aequum Salutare*, 16 (3), p. 203-218.
- Tihanyi Miklós (2020): *Bűn – Hit – Szabadulás. Alapítvány a Rendvédelmi és Magánbiztonsági Oktatásért és Kultúráért, Budapest*
- Tihanyi Miklós (2021): A Börtönlelkési Szolgálat jellemzői és eredményei. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 37-53.
- Vallerand, Robert J. (1997): Toward A Hierarchical Model Of Intrinsic And Extrinsic Motivation. In: Zana, Mark P. (Szerk.): *Advances In Experimental Social Psychology*. Academic Press, San Diego, p. 271-361.
- Vári Krisztina (2008): A börtönlelkészség hét éve Magyarországon, *Börtönügyi Szemle* 2008/1. p. 48-62.
- Várkonyi Zsolt Kristóf – Rutkai Kata – Szabó Martin (2021): „Hitével szolgál, tettével nevel” – Gondolatok a 20 éves Börtönlelkési Szolgálatról. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 27-35.
- Veres András (2021): A börtönpasztoráció teológiai dimenziói. *Börtönügyi Szemle* 2021/2. p. 19-21.

